

בעקבות מבצע "צוק איתן": האם הכרזת מלחמה יכולה להיות חלק מאסטרטגיה למיתון הממד האסימטרי בעימות בין ישראל לחמאס ברצועת עזה?

קובי מיכאל ואילנה קוורטין

שלושת הסבבים האלימים שהתנהלו בין ישראל לחמאס מאז שנת 2008 לא הובילו לשינוי במהותו הבסיסית של הסכסוך ביניהם: ישראל כלואה למעשה במציאות של עימות אסימטרי בעל עוצמות גוברות של אלימות, שבה מצליח חמאס לקבע את פרדוקס העוצמה, ההופך את עוצמתה של ישראל לחולשה ואת חולשתו שלו לעוצמה.

התייחסות לרצועת עזה כאל ישות אויב מדינתית והכרזת מלחמה עליה עשויות לאפשר הפעלת כללי משחק חדשים ועיצוב תודעה אחרת. הכרזת מלחמה כזאת עשויה לסייע להסדרה תודעתית ותאפשר הגדרת מטרות ברורות ופחות דיאלקטיות, שיהיה בהן כדי לעצב מחדש את זירת המערכה. זהו שינוי של המערכת (שינוי מהמעלה השנייה), להבדיל משינוי בתוך המערכת, כלומר יצירת שינוי בזירה הקיימת תוך שימור ההיגיון המעצב שלה (שינוי מהמעלה הראשונה).

מאמר זה מנתח את המשמעויות של הכרזת מלחמה. זהו ניתוח תיאורטי במהותו בהיעדר מקרה קיים של הכרזת מלחמה, אך יש בו כדי לאתגר את החשיבה ולהעשיר את סל הכלים ליצירת טרנספורמציה של הסכסוך בין ישראל לחמאס. זאת, באופן המניח תשתית להסדרת המערכת, כלומר ניהול הסכסוך ברמת אלימות נמוכה יותר ואולי אף סיומו או יישובו.

מילות מפתח: ישראל, עזה, חמאס, הכרזת מלחמה, עימות אסימטרי, תודעה, יישוב סכסוכים.

ד"ר קובי מיכאל הוא מרצה בכיר באוניברסיטת אריאל, המחלקה ללימודי המזרח התיכון ומדעי המדינה, בנושאי יחסים בינלאומיים, ביטחון לאומי ויישוב סכסוכים, ומשמש כחוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי.

אילנה קוורטין היא עורכת דין, מרצה בבית הספר למשפטים, המכללה האקדמית ספיר, ודוקטורנטית במחלקה ללימודי מגדר, אוניברסיטת בראילן.

מאמר זה הוא פיתוח של מאמר שפרסמו המחברים ב־2013.

מבוא

"במלחמה כמו במלחמה", כתב אלוף (מיל) גיורא איילנד בעיצומו של מבצע "צוק איתן", והדגיש כי ישראל הייתה צריכה להכריז מלחמה על חמאס: "רק כשנעמיד את הדברים במישור שבין מדינות או בין עמים, נוכל לייצר הרתעה אמיתית או לנצח את האויב כאשר העימות הבא יפרוץ".¹ איילנד הסביר שבכל העימותים שמדינת ישראל הייתה מעורבת בהם משנת 2006 ועד היום, היא לחמה בארגוני טרור (חזבאללה או חמאס), בלחימה מרשימה ומתוך עליונות צבאית מוחלטת, אך בד בבד עם דאגה לאוכלוסייה של מדינת האויב מבחינת אספקת מזון, חשמל, דלק ומרפא. לדבריו, כל עוד לא הוכרזה מלחמה, הציפייה ממדינת ישראל הייתה להילחם, ובו־זמנית לטפל באוכלוסיית האויב מבחינה הומניטרית, במקום ללחוץ על הצד השני להתפרק מנשקו ולהיכנע.

מנהיג העולם החופשי, נשיא ארצות הברית ברק אובמה, מבהיר לעולם הרחב כי ארצו תילחם בטרור וכי הוא מוכן לפעול ככל הנדרש כדי למגר אותו, למרות ש־13 שנה לאחר אסון המגדלים התאומים בניו יורק הוא לא הצליח עדיין לעצב את האסטרטגיה היעילה למאבק נגד הטרור האסלאמי. יש בארצות הברית כאלה (רפובליקניים ודמוקרטיים כאחד) המאמינים כי הגיעה העת שהנשיא אובמה יכריז מלחמה על ארגון המדינה האסלאמית (דאע"ש) ויפעל נגדו כפי שמורה לו החוק.² ב־7 ביולי 2014 החל מבצע "צוק איתן" ברצועת עזה. המבצע, שתחילתו כמערכה אווירית ממוקדת, נכפה במידה רבה על מדינת ישראל. אולם משהחל העדיפה ישראל לפעול באופן שיאפשר לה לשמר את האינטרס האסטרטגי שלה – זה שהיה טרם תחילת המערכה ושאותו תיקפה לאחר פתיחתה. האינטרס האסטרטגי הישראלי היה: חמאס כגורם שלטוני מתפקד ואחראי על צורכי האוכלוסייה האזרחית ברצועת עזה – כתובת ברורה מבחינת ישראל – אך מורתע ומחלש מבחינה צבאית. ישראל כיוונה למערכה אווירית קצרה וממוקדת, שתכליתה הייתה להכות את חמאס באמצעות פגיעה משמעותית בתשתיותו הצבאיות, באופן שיחדש את ההרתעה ויאפשר קיומה למשך תקופה ממושכת נוספת. בפועל, ישראל נקלעה למערכה ארוכה ביותר – ארוכה הן בהשוואה לשתיה קודמותיה ברצועת עזה והן למלחמת לבנון השנייה.

מבצע "צוק איתן", כמו שני המבצעים שהיו לפניו ברצועת עזה, נפתח בלא הכרזת מלחמה פורמלית. כאמור, למרות הכוונה למבצע קצר וממוקד, הוא התרחב עם הזמן, ומשכו עלה על המצופה. התחושה הכללית של רבים מאזרחי המדינה, ובהם גם מומחי צבא וביטחון, הייתה כי מדובר במלחמה³ ששכחו להכריז עליה, בין אם משיקולים פנימיים ובין אם משיקולים בין־לאומיים, וכי למרות שהיא הסתיימה בהפסקת אש, הסבב הבא הוא רק עניין של זמן. נדמה כי גם בתודעת הלוחמים מדובר היה במלחמה.

מהלכי הנגד של חמאס, שהפעיל יכולות אסטרטגיות באמצעות יחידות קומנדו ימי, כלי טיס בלתי מאוישים, ובעיקר שימוש ואיום בשימוש במנהרות תקיפה, הם שהובילו את ישראל להרחבת המערכה למבצע יבשתי רחב היקף. בסופו של דבר נמשכה המערכה 51 יום (כולל מספר הפסקות אש שהופרו על ידי חמאס) והפכה למציאות שהעמידה את צה"ל בפני עימות צבאי בעצימות גבוהה, שכלל, בין היתר, חיכוך אינטנסיבי עם אוכלוסייה אזרחית באזור עירוני צפוף, ממולכד ורווי מנהרות. מאפייני החיכוך במערכה היבשתית ועוצמתו, והצורך המבצעי והאסטרטגי בהריסת המנהרות, כמו גם המאמץ הכביר של צה"ל להימנע מפגיעות בנפש בצד העזתי, האטו מאוד את התקדמות הכוחות והגדילו את רמת הסיכון אליה נחשפו. כתוצאה מכך נאלצו כוחות היבשה של ישראל להפעיל עוצמת אש גבוהה, ובמקרים רבים להיעזר בסיוע אווירי וארטילרי. אמצעים אלה הובילו לפגיעה גוברת באוכלוסייה האזרחית ולהרס רב של תשתיות אזרחיות. אותן תשתיות שימשו את חמאס למלחמת גרילה משוכללת ומתוכננת היטב, והפגיעה בהן ובאוכלוסייה האזרחית גרמה לשחיקת הלגיטימציה הבין־לאומית למהלך הצבאי הישראלי, אף שהיה נגד איומי טרור הרקטות והמנהרות.

מבצע "צוק איתן" הוא, במובנים רבים מאוד, מלחמה יותר מאשר מבצע. אף על פי כן, זו הפעם השלישית שמדינת ישראל נמנעת, בכוונה תחילה, מלהכריז מלחמה – גם לא בדיעבד, כפי שנעשה במלחמת לבנון השנייה, למרות שבכל פרמטר השוואתי היא הייתה בעוצמות נמוכות יותר מאשר מבצע "צוק איתן". עוצמת האש והאלימות במבצע זה הייתה גבוהה מאוד, ומאפייניה מערערים באופן משמעותי את התפיסה האסטרטגית שהתגבשה סביב המושג "עימות נמוך עצימות". המבצע גם שיקף את הפער בין התפיסה האסטרטגית של הדרג המדיני והדרג הצבאי הבכיר של ישראל את אופי המערכה, ובין התפיסה הצבאית ברמה האופרטיבית והטקטית, וסביר להניח שלפער זה תהיה משמעות ניכרת בעתיד לבוא.

מבצע "צוק איתן" היה מלחמה אסימטרית מובהקת, בה הצליח חמאס לנצל באופן מרשים את יתרון לוחמת הגרילה העירונית. הארגון לא היסס לנצל את האוכלוסייה האזרחית כמגן אנושי וכזירת פעולה, באופן שמקסם את יכולת ההתמודדות שלו והקשה מאוד על צה"ל, כצבא מדינתי הפועל בשמה של מדינה מערבית דמוקרטית ומכפיף עצמו לדיני הלחימה הבין־לאומיים. חמאס כיוון לפגיעה רחבת היקף באוכלוסייה אזרחית ונערך מראש לניצול התקשורת הבין־לאומית ורגישות הקהילה הבין־לאומית למראות הרס וזוועה (שפעמים רבות היו מסולפים, שקריים ומבוזים),⁴ כדי להפוך את מדינת ישראל למוקצה, להעצים את הדה־לגיטימציה למהלכיה ולהגביל, באמצעות הביקורת הבין־לאומית, את יכולתה לפעול נגדו ולפגוע בו.

מערכה צבאית זאת הוכיחה את יתרונם של ארגוני טרור וגרילה סמי־מדינתיים במציאות של עימות אלים אסימטרי בין ישות מדינתית ובין ישות סמי־מדינתית כושלת, וזאת לצד המגבלות שיש לצבאות של מדינות דמוקרטיות באותה סביבה. מאפייני הזירה והמערכה צמצמו מאוד את מרחב הפעולה והגמישות האסטרטגית והמבצעית של ישראל, ויתרונה הצבאי המוחלט נשחק בצורה משמעותית. ישראל לא הצליחה למצות הישג צבאי משמעותי דיו, אותו ניתן היה לתרגם לתכלית מדינית ולמציאות פוליטית לטווח הרחוק. למעשה, רק במהלך השבוע האחרון למבצע, במהלכו הפציצה ישראל סמלי שלטון מובהקים של חמאס, ובעיקר מגדלי דירות במרכז העיר עזה, חל שינוי בהתנהגות הארגון. אם נאמץ את הגדרתו של שר הביטחון משה (בוגי) יעלון, לפיה עצם הסכמת חמאס להפסקת אש בתנאי ישראל משמעותה הכרעת הארגון, הרי שזו הושגה רק לאחר שמדינת ישראל "הורידה את הכפפות" בשבוע האחרון למבצע והעזה לעשות את שלא עשתה קודם לכן. אם המערכה הייתה סימטרית יותר בכל הנוגע למעמד הצדדים ללחימה, והיא הייתה מתנהלת כמערכה בין שתי ישויות מדינתיות, יתכן והיו עומדות לרשות ישראל דרכי פעולה נוספות מכוח הכרזת מלחמה המגובה במשפט הבין־לאומי. בנוסף לכך, מציאות של מלחמה מוכרזת בין שתי ישויות מדינתיות מעצבת מערך תודעתי שונה בקרב הצדדים ללחימה, כמו גם בקרב הקהילה הבין־לאומית. מאמר זה ינסה לבחון באופן תיאורטי את המשמעויות של הכרזת מלחמה והשפעתה על האפשרות לצמצום הממד האסימטרי של המערכה. ההנחה העומדת ביסוד הניתוח היא שצמצום הממד האסימטרי של העימות עשוי לאפשר לישראל, כשחקן מדינתי, מרחבי גמישות אסטרטגית ואופרטיבית גדולים יותר. מרחבים אלה מגדילים את ההיתכנות למיצוי הישג צבאי גדול יותר, אותו ניתן לתרגם לתכלית מדינית משמעותית יותר.

הטיעון המרכזי

שלוש המערכות הצבאיות שניהלה מדינת ישראל נגד חמאס מאז דצמבר 2008 לא הובילו לשינוי מהותו הבסיסית של הסכסוך בין שני הצדדים. ההיפך הוא הנכון; חמאס התחזק צבאית מעימות אחד למשנהו, ההרתעה הישראלית נשחקה, מעמדה הבין־לאומי של ישראל נפגע וחמאס ממשיך למנף ולמקסם את הממד האסימטרי ולקבע את דימוי חולשתה של ישראל בכל הנוגע ליכולתה לעצב את המציאות באופן המשרת את האינטרסים האסטרטגיים שלה.

התייחסות לרצועת עזה כאל ישות אויב מדינתית והכרזת מלחמה עליה עשויות לאפשר הפעלת כללי משחק חדשים ויצירת תודעה אחרת.⁵ אלה עשויים לאפשר צמצום הממד האסימטרי, ואולי אף הישג צבאי משמעותי יותר שיוביל לפגיעה גדולה מבעבר בעוצמתו הצבאית של חמאס, להחלשתו הפוליטית

ויתכן אף להחלפתו בגורם שלטוני אחר (על ידי הכרעתו במונחים אסטרטגיים וטרנספורמציה מבנית של הסכסוך במושגי יישוב סכסוכים).⁶ שינויים כאלה עשויים להוביל לשיקום רצועת עזה בתהליך מובנה של בניית מדינה, שיניח תשתית אפשרית ליישוב הסכסוך או למיתונו (לדוגמה, פירוז רצועת עזה לצורך שיקום באמצעות הרשות הפלסטינית במקום חמאס, חיזוק הכוחות המתונים במרחב, חידוש התהליך המדיני ועיצוב משטר ביטחון אזורי אמין).⁷

מבצע כמו "צוק איתן", ללא הכרזת מלחמה, עלול ליצור דיסוננס בכל הנוגע להגדרת המטרה/התכלית האסטרטגית (ברוח האינטרס האסטרטגי הישראלי, כפי שהוצג במבוא למאמר זה).⁸ הכרזת מלחמה עשויה לסייע להסדרה תודעתית המאפשרת הגדרת מטרות ברורות ופחות דיאלקטיות, שיש בהן כדי לעצב מחדש את זירת המערכה – להבדיל מיצירת שינוי בזירה הקיימת תוך שימור ההיגיון המעצב שלה. בשפה אסטרטגית, הכרזת מלחמה מסייעת להנחת תשתית תודעתית מתאימה יותר לשינוי מהמעלה השנייה – שינוי של המערכת – להבדיל משינוי מהמעלה הראשונה – שינוי בתוך המערכת.⁹ במבט ראשון נדמה כי הכרזת מלחמה מנוגדת להיגיון המנחה של יישוב סכסוכים, אך לעתים, דווקא שימוש בעיקרון הפרדוקסלי של האסטרטגיה, קרי ביצוע פעולה המנוגדת לאינטואיציה הליניארית,¹⁰ עשוי לאפשר את הסדרת הסכסוך, וזאת באמצעות טרנספורמציה שלו.

הבסיס התיאורטי

במגבלות מקרה הבוחן ובהיעדר הכרזת מלחמה, הניתוח שלהלן הוא תיאורטי במהותו, אך להבנתנו יש בו משום הרחבה מושגית ואתגר רעיוני. הדיון יתחלק לשני חלקים: בחלק הראשון נתייחס לממד המשפטי ולממד הטקסי של הכרזת מלחמה, לאחר מכן נתייחס לגישה החדשה בשדה המחקר של יישוב סכסוכים, המוכרת כטרנספורמציה של סכסוכים. נסכם בהתייחסות לעימותים אסימטריים ונתמקד בסכסוך בין ישראל לחמאס ברצועת עזה. בחלק השני נציג את הבעיה המרכזית אתה אנו מבקשים להתמודד, ונגדיר אותה. בהמשך נניח את התשתית הרעיונית ונתייחס לתרומתה האפשרית של הכרזת מלחמה לטרנספורמציה של סכסוך אסימטרי.

הכרזת מלחמה – הממד המשפטי

הכרזת מלחמה¹¹ נחשבה בעבר כאקט משפטי נחוץ לפתיחה במלחמה. משמעות ההכרזה הייתה חיסול וסיום כל היחסים הדיפלומטיים והמסחריים בין שתי מדינות וכן ביטול כל הבריתות ביניהן. ההשלכות המשפטיות הבינלאומיות של הכרזת מלחמה בעולם המודרני הן דרמטיות פחות. למעשה, הכרזות מלחמה

פורמליות הפכו מאז מלחמת העולם השנייה לדבר נדיר מאוד.¹² בנוסף, גם נולדו מצבים מעורבים שמזמינים עמימות ובלבול: מצב מלחמה ללא לחימה, לחימה ללא מלחמה, מבצע צבאי מוגבל שהופך למלחמה, התערבות לחימתית במדינה אחרת, שימוש בכוח צבאי מוגבל בזמן ובטריטוריה ועוד. כבר יהושפט הרכבי קבע: "מסימנו של העולם המודרני הוא שהפעלת כוח נעשתה שכיחה, ואילו מלחמה בין-לאומית הפכה לנדירה".¹³

המשפט הבין-לאומי מטיל ככלל מגבלות על זכותן של מדינות להשתמש בכוח צבאי ביחסיהן עם מדינות אחרות.¹⁴ גם מגילת האומות המאוחדות משנת 1945 אוסרת את השימוש בכוח וקובעת (בסעיף 2(4) שלה) כי "על מדינות להימנע ביחסיהן הבין-לאומיים מאיום בכוח הזרוע, או מהשימוש בו, נגד שלמותה הטריטוריאלית או ריבונותה הפוליטית של מדינה, או בכל דרך אחרת שאינה מתיישבת עם מטרות האו"ם".¹⁵ איסור השימוש בכוח מהווה גם כלל מנהגי, שמחייב מדינות שאינן חברות באו"ם. שני החריגים לאיסור על השימוש בכוח הם החלטה של מועצת הביטחון של האו"ם שמתירה להשתמש בכוח, או לחימה לשם הגנה עצמית או קולקטיבית.¹⁶

אמנת האג משנת 1907,¹⁷ שנועדה להבטיח יחסים בין מדינות, קובעת בסעיף 1 שלה, בהתאם לעקרונות דיני המלחמה, כי פתיחת לחימה לא תיעשה אלא לאחר מתן אזהרה. אותו סעיף גם קובע כי אזהרה כאמור תהיה מקדימה ולא רטרואקטיבית (Previous warning). לפי סעיף 2 לאמנה, יש להודיע לכוחות הניטרליים, ללא דיחוי, על קיומו של מצב מלחמה (State of war). הרציונל של סעיף 1 לאמנה הוא לכאורה איסור על הפתעת האויב בקרב שהוא לא ציפה לו. רציונל זה נראה תמוה ופחות מתאים לניהול מלחמות, שכן יסוד ההפתעה הוא אחד מהכלים החשובים להשגת יתרון בשדה הקרב, והכרזת מלחמה פורמלית עלולה לסכלו.

העמדה השוררת כיום בקרב חוקרים ומשפטנים היא שמדינות ויתרו על זכותן לפתור סכסוכים באמצעות הכרזת מלחמה בשל אמנות שהן חברות להן.¹⁸ עם זאת, טרם מוצה הדיון בשאלה האם כניסתם של ארגוני טרור ושחקנים לא מדינתיים למשחק מעקרת את הווייתור האמור ומחזירה למדינות את זכותן להכריז מלחמה פורמלית כבעבר.¹⁹ לטענתנו, כוחה המכונן של הכרזת מלחמה כטקס הינו חזק ומשמעותי בהשפעתו על כל קבוצת אנשים, בין אם היא מוגדרת כמדינה, ארגון, ישות לא מדינתית או אחרת.²⁰

בדין הישראלי, חוק יסוד: הממשלה קובע בסעיף 40(א) כי המדינה לא תפתח במלחמה אלא מכוח החלטת הממשלה. על ממשלה שמחליטה לפתוח במלחמה ליידע על כך את ועדת החוץ והביטחון של הכנסת "בהקדם האפשרי", ועל ראש הממשלה להודיע על החלטתו לפתוח במלחמה למליאת הכנסת, גם כן "בהקדם

האפשרי".²¹ סעיף 40 בחוק יסוד: הממשלה נועד להבטיח כי מדינת ישראל לא תפתח במלחמה ללא החלטה של הממשלה, אשר לה אחריות כלפי הכנסת. עשויים להיות מספר סוגים של הכרזת מלחמה (כגון הכרזת מלחמה מותנית, הכרזת מלחמה בלתי מותנית, הכרזת מלחמה כוללת, הכרזת מלחמה מוגבלת), אך החוק הישראלי אינו עושה הבחנה בין סוגי הכרזות אלה. יתרה מכך, החוק הישראלי אינו מגדיר מהו הבסיס או מה הם הקריטריונים שעל פיהם תחליט הממשלה להכריז מלחמה.²²

אנו סבורים כי הפרזימה המשפטית, שדרכה רגילים חוקרים אקדמיים, אנשי צבא, אנשי משפט וקובעי מדיניות לראות הכרזת מלחמה, צרה מדי ואינה ממצה תופעה כה מורכבת ומגוונת. החידוש שאנו מבקשים להציע הוא כי הכרזת מלחמה היא בעלת פוטנציאל של ממש לטרנספורמציה מהותית של מציאות אסימטרית ומאפייני סכסוך. לשם כך אנו מציעים לנתח את תופעת הכרזת המלחמה מנקודת מבט נוספת – אנתרופולוגית.

הכרזת מלחמה – הממד האנתרופולוגי/טקסי

ג'ון אוסטיין²³ מסביר, בהתייחסו להכרזת מלחמה, כי מדובר במבצע ביצועי הצהרתי (Declaratory Performative Sentence). הוא מציע להקשיב לשפה, להקשרים הרלוונטיים שבהם נאמרים דברים ולהכיר בכוח שיש למילים. יואב קני²⁴ מסביר שהכרזת מלחמה היא אקט פוליטי המתבצע בפומבי "במסגרת הסדרה של יחסי כוח". עצם ההכרזה יוצרת מצב חדש, וזאת עוד לפני שמתרחשת פעולה כלשהי, ולכן נקודת הזמן של ההכרזה מהווה התחלה וסוף כאחד, שבכוחה לחולל שינוי בסטטוס הנוכחי. קני מוסיף כי עשייה פוליטית, כגון הכרזת מלחמה, היא שמבנה את השיח המשפטי לגביה ולא להיפך, ולכן גם אם הכרזת מלחמה הינה אנכרוניסטית, ואולי אף אינה מקובלת מבחינה משפטית בעידן הנוכחי, אין זה מוריד מהשפעתה האופציונלית במישור הפוליטי והטרנספורמטיבי.

בעבר הייתה מוכרזת מלחמה כטקס פורמלי, שכן טקס מלווה כל שינוי במצב או בסטטוס, ולכן מסמל נקודת זמן חותכת המפרידה בין שני מצבים – שלום/רגיעה מצד אחד ומלחמה מצד שני. טקס הוא תופעה חברתית בעלת משמעות סימבולית, שמבוצע באמצעות כללי טקס ידועים וברורים, נוקשים ואדוקים, המשותפים לכלל החברה האנושית. הטקס נושא מסר חשוב וחדשני של שינוי מצב. ארנולד ואן ג'פ²⁵ אף מדגיש כי לטקס יש השפעה ארוכת טווח, בהיותו כלי פוליטי לשינוי או לתמורה. ויקטור טרנר²⁶ מצדו, גורס כי הטקסים נערכים בנקודות מפנה בחיים, ובאמצעותם עוברים היחסים הקיימים בין אנשים ובין המבנים החברתיים הקנייה מחדש.

דון הנדלמן²⁷ מדגיש את חשיבותם של טקסים כתופעות מהותיות בהן מתקיים ריכוז של סמלים, שיש להם הקשרים ומוֹבָּנִים מיוחדים עבור קבוצה מסוימת של אנשים. עריכתם של טקסים עשויה להביא לטרנספורמציה גדולה או קטנה.²⁸ הנדלמן, יותר מאחרים, מדגיש את הטקס ככלי שבאמצעותו ניתן לייצר שינוי קוסמולוגי – לחולל תמורה בעולם – מעבר לזה המתרחש אצל השחקנים. הוא מסביר כי צורתו של הטקס מעצבת את החוויה הטקסית ויוצרת את המשמעות המוענקת לו. הטקס מתאפיין בחזרתיות בתוכן ובצורה. הגורם המכריז משחק כאילו על פי "תסריט" קבוע מראש ואינו פועל בספונטניות. התנהגות ההכרזה היא פורמלית, סמלית, מסוגנת וייחודית לטקס עצמו, ולכן נבדלת מהתנהגות היומיומית. לטקס סדר קבוע משלו ומסמכים נלווים קבועים מראש, הוא מכוון ליצירת מצב הכרתי ורגשי מסוים, מחויבות חברתית ולגיטימציה למהלך, ולכן נעשה בצורה פומבית, תוך שיתוף כל הציבור והעולם במסר ובמשמעותו.²⁹

ניהול ויישוב סכסוכים, עימותים מתמשכים וטרנספורמציה של סכסוכים

יישוב סכסוכים (Conflict Resolution – CR) החל להתבסס כתחום ידע לאחר מלחמת העולם השנייה.³⁰ התיאוריות המוכרות בתחום זה חותרות לחיפוש העקרונות המארגנים הגנריים של סכסוכים, הסיבות להיווצרותם ולהסלמתם ודרכי הפעולה וההיגיון של ניהולם ויישובם.³¹

מעבר לגישות המרכזיות של תחום יישוב הסכסוכים, התבססה בעשור האחרון גישה חדשה לסכסוכים עיקשים ומתמשכים. הקושי העצום ביישובם של סכסוכים מסוג זה, ומחירם האנושי, הכלכלי והפוליטי הגבוה, הביאו לפיתוח גישה המדגישה את ההיגיון של המרת סכסוכים או התמרתם (Conflict Transformation – CT).³² גישה זו נתפסת כפרדיגמה אלטרנטיבית לפרדיגמה המסורתית של ניהול ויישוב סכסוכים,³³ ועבור חוקרים רבים היא פיתוח נוסף של התחום³⁴ ומהווה גישה כוללת יותר מגישות אחרות.³⁵ על פי גישה חדשה זו, מאפייני הסכסוך העיקש, ובעיקר החסמים האסטרטגיים והפסיכולוגיים, אינם מאפשרים את יישובו, ולכן נדרשת המרתו לסוג אחר של סכסוך, קרי, טרנספורמציה של הסכסוך עצמו וכן של המערכת הפוליטית-חברתית שבתוכה הוא נטוע.³⁶

בניגוד לעולם המושגי והרעיוני של יישוב סכסוכים, שם מודגשת החתירה להגיע ליישוב סכסוך בצורה לא אלימה והסלמה נתפסת כשלילית והרסנית, גישת המרת הסכסוכים מייצגת עמדה שונה: מאחר והסכסוך מבוסס בעיקרו על יחסים בין אנשים, לעתים דווקא הסלמתו יכולה להביא לפתרוננו, וזאת באמצעות שינוי מבני נחוץ.³⁷ הטרנספורמציה הרצויה בגישת המרת הסכסוכים היא כזו שמייצרת

"תפנית בדינמיקה של יחסי הגומלין בין הצדדים המסוכסכים" ("A turnaround in the dynamics of conflicting interactions").³⁸

צמצום הממד האסימטרי של הסכסוך מאפשר כללי התנהגות ופעולה אחרים, ואלה מצדם מאפשרים גישה ספיראלית ומעגלית, אליניארית במהותה, הרלוונטית יותר להתמודדות עם מורכבותם של סכסוכים מסוג זה. גישה זו מתיימרת לסייע לא רק בהסדרתו של הסכסוך או בניהולו, אלא עמוק מכך: "היכולת לשנות את הדינמיקה של הסכסוך ואת היחסים בין הצדדים – ובעצם לשנות את יוצרי הסכסוך עצמם".³⁹

ריימו ויירינג מונה סדרה של טרנספורמציות הכרחיות במרכיבי הסכסוך שבלעדיהן הוא ינותב לעבר אלימות מתמשכת ומלחמה.⁴⁰ מבין הדרכים שבהן מתרחשת טרנספורמציה של סכסוך, כפי שמפרט ויירינג, יצוינו כאן שתיים, שהן מרכזיות לדיונונו:

א. "Context Transformation" – מכיוון שסכסוכים נטועים בהקשר חברתי, אזורי ובין-לאומי התורם לעיקשותם, נדרש שינוי בהקשר עצמו לפני שייעשה שינוי במערכת היחסים בין הצדדים.

ב. "Structural Transformation" – מבנה הסכסוך מורכב מהשחקנים, מהמטרות הסותרות של הצדדים וממערכת היחסים ביניהם. כאשר הסכסוך נעוץ ביסודו במבנה מערכת היחסים בין הצדדים, טרנספורמציה מבנית (במובן החברתי-פוליטי ובמבנה העוצמה של הצדדים המעורבים) תתרום להסדרתו. בסכסוכים אסימטריים, למשל, טרנספורמציה מבנית הינה שינוי במציאות האסימטרית שבין הצד החזק לצד החלש.

אדוארד אזאר טבע את המונח "סכסוך חברתי מתמשך" (Protracted Social Conflict – PSC)⁴¹ בהתייחסו לסכסוך הישראלי-ערבי במזרח התיכון. לדבריו, סכסוכים מתמשכים משלבים אלמנטים אתניים (ובכלל זה הממד הדתי) בתוך הסכסוכים הבין-מדינתיים, והם אינטראקציות עוינות ואלימות המתפרסות על פני תקופת זמן, שבהן מתקיימים מצבי התלקחות מלחמתיים בתדירויות ובעוצמות משתנות. החברה כולה מעורבת בסכסוך המתמשך ונוצרות סולידריות והזדהות לאומית. על אף זמני הרגיעה, לא ניתן להצביע על נקודת סיום, אלא רק להסתכל בדיעבד על תהליך שהוביל לסיום.⁴²

אזאר מתייחס לאפיזודות האלימות כחלק מהתהליך הנורמלי של הסכסוך, ולכן פיתח כלי לבחינת התגודתיות בתוך הסכסוך, בין הסלמה לשיתוף פעולה (Normal Relations Range – NRR).⁴³ בהמשך המאמר נציג פיתוח של כלי זה בהתייחס לסכסוך בין ישראל לחמאס.

העימות האסימטרי – התשה והוגעה כנשקו של החלש

רוב סכסוכי העבר בעולם נחשבו לסימטריים במובן של מעמדם המדינתי של הצדדים המעורבים, אך "עולם המלחמה עבר טרנספורמציה משמעותית בעשורים האחרונים, ורוב הסכסוכים האלימים המתנהלים בעולם בשנים האחרונות מאופיינים כעימותים אסימטריים, לרוב בין ישויות מדינתיות וצבאות מאורגנים ובין שחקנים תת־מדינתיים בדמות ארגוני טרור וגרילה.⁴⁴" למעשה, למעלה מתשעים אחוזים מהעימותים כיום נחשבים "עימותים נמוכי עצימות"⁴⁵ והם אסימטריים במהותם. יותר ויותר סכסוכים בין מדינות ובין ישויות מעין מדינתיות, או בין מדינות לארגוני טרור (מעין מלחמות אסימטריות מתמשכות)⁴⁶ נוצרים בימינו, והאסימטריה היא שמעצבת את הגיון הפעולה של השחקנים המעורבים בהם.

הצד ה"חלש" הוא שיוזם לרוב את פתיחת העימות, ובחלק מהמקרים נוקט אסטרטגיה של התשה⁴⁷ באמצעות טרור וגרילה, שמטרתה להגיע להכרעה תודעתית של הצד ה"חזק", המדינתי, וזאת מתוך הבנה וידיעה שאין בכוחו להשיג הכרעה פיזית.⁴⁸ מדובר בארגונים הפועלים לשבש את יכולת הפעולה של השחקן המדינתי, הכפוף לדין הבין־לאומי ולנורמות מוסריות, וזאת תוך הישענות על האוכלוסייה לשם השגת תמיכה ולגיטימיות, וניצולה כמחסה ומגן אנושי. בסכסוכים אלה לא קיים מצב של win-win.⁴⁹ שדה הקרב ה"חדש" רווי אוכלוסייה אזרחית, והאויב ה"חדש" אינו צבא. השחקנים הלא מדינתיים מקפידים לטשטש שני מאפיינים בולטים של מלחמה: החזית והמדים.

הסכסוך בין ישראל לחמאס ברצועת עזה

למדינת ישראל היסטוריה ארוכה של מאבק בחמאס, אך לעניין מאמרנו זה אנו מבקשים להתמקד בתקופה שמחודש ינואר 2006, עת זכה חמאס להישג מרשים בבחירות לרשות הפלסטינית, ובעיקר בתקופה שמחודש יוני 2007, עת השלים הארגון את השתלטותו בכוח על רצועת עזה והפך לגורם השלטוני הבלעדי בה (למעט ארגון הג'יהאד האסלאמי הפלסטיני ומספר ארגוני טרור קטנים אחרים, שמעת לעת קוראים עליו תגר).⁵⁰ מאז ועד היום בולט חמאס הן כתנועה פוליטית והן כגוף צבאי הנוקט פעולות אלימות שתדירותן, רמתן ומשכן הולכים וגוברים. אלו באו לידי ביטוי בולט במבצעי "עופרת יצוקה" (2008–2009), "עמוד ענן" (2012) ו"צוק איתן" (2014). אם נתבונן בגילויי האלימות של חמאס דרך מודל ה־NRR של אזאר, נבחין בבירור בהסללה ברורה וחדה כלפי מעלה.

שלטון חמאס ברצועת עזה מבוסס וחד־משמעי, למרות ניסיונות אֶתגור של ארגונים אחרים. אלא שלמרות שמדובר בשלטון הנתמך על ידי גורמים חיצוניים, דוגמת איראן, קטר וטורקיה, רצועת עזה, המתנהלת כישות מדינתית, לא התפתחה

לכדי ישות מדינתית מתפקדת. למעשה, מדובר בישות מדינתית כושלת, שעצם קיומה ככזו מעצים את הממד האסימטרי בעימות עם מדינת ישראל.

רצועת עזה כישות מדינתית כושלת

רצועת עזה היא ישות סמי-מדינתית, שמאפייני קיומה עולים בקנה אחד עם ארבעת עקרונות אמנת מונטווידאו⁵¹ בנוגע להגדרת מדינה. עם זאת, מדובר כאמור בישות סמי-מדינתית כושלת, מאחר ומתקיימים בה כל תנאי היסוד של מדינות כושלות: שלטון שלא מצליח לספק את צורכי האוכלוסייה המקומית, היעדר לגיטימציה (גם אם לגיטימציה כזאת מתקיימת לכאורה ברצועת עזה, לרוב היא כפויה ומהווה תוצאה של שלטון טרור), עוני חמור, היעדר מונופול על הפעלת הכוח (המתבטא בעצם קיומם של ארגוני טרור המתאגרים את שלטון חמאס, עד כדי גרירתו למהלך צבאי דוגמת מבצע "צוק איתן"), ומאבק אלים ולא מבוקר של השלטון על הישרדותו, תוך הסרת כל רסן בנוגע לפגיעה באוכלוסייה. נדמה כי תיאור זה של שלטון חמאס ברצועת עזה תקף גם בעקבות מבצע "צוק איתן".

ככל ששליטי המדינות הכושלות הופכים לעשירים יותר, כך הופכים אזרחי אותן מדינות לעניים ומנוצלים יותר. הביטחון האישי והאנושי לא קיים במדינות כושלות, וחייהם של האזרחים הופכים להפקר. כתוצאה מחוסר היכולת של המדינה לספק לאזרחים צרכים בסיסיים, צומחים ארגונים וגופים בעלי אינטרסים כלכליים, חברתיים, פוליטיים, אתניים, דתיים ולאומיים, המנצלים את חולשת המדינה והאזרחים ולוקחים על עצמם חלק מתפקידיה, ותוך כדי כך מקדמים את מטרותיהם ומבססים את מעמדם.⁵² זו בדיוק התשתית שהתקיימה ברצועת עזה ואפשרה לחמאס לתפוס את השלטון שם.

תופעת המדינה הכושלת לא עתידה להיעלם מהזירה הבינ-לאומית, וההתנגשות בין מדינות מבוססות ומתפקדות ובין מדינות כושלות היא בלתי נמנעת.⁵³ למעשה, מדובר בווריאציה המעודכנת של עימותים אסימטריים, ולכן למקרה הבוחן שלפנינו חשיבות מעבר להקשר המקומי, וניתן ללמוד ממנה גם לגבי מקרים אחרים.

אחת הסיבות להתנגשות הבלתי נמנעת היא האיום הביטחוני שמייצרות מדינות כושלות, שבשטחן ומשטחן פועלים ארגוני טרור המצליחים ליצא אלימות וטרור למדינות מבוססות ומתפקדות, גם כשלאו אין גבולות משותפים עם אותן מדינות כושלות, וכל שכן כאשר קיימים גבולות משותפים ביניהן. הגלובליזציה, הטכנולוגיה, התמיכה הנרחבת בצורת מימון מגורמים זרים והנגישות למאגרי נשק מדינתיים, ובכללם לנשק להשמדה המונית, מאפשרות לאותם ארגוני טרור להפעיל טרור חוצה גבולות ולזרוע כאוס בעלויות נמוכות ובנוחות יחסית. כתוצאה מכך, "מדינות חלשות, כמו אפגניסטן, יכולות לייצר סכנה גדולה לאינטרסים הלאומיים

שלנו כמדינות חזקות"⁵⁴

רצועת עזה, כישות סמי־מדינתית כושלת, מייצאת למרחב (ישראל, מצרים והרשות הפלסטינית) אי־יציבות וחוסר ביטחון וכופה על השחקנים המדינתיים (ישראל ומצרים) הפעלת אלימות צבאית לצורך דיכוי הטרור והאיום. אלא שהאסימטריה מנוצלת על ידי חמאס, השולט ברצועה ופועל כשחקן לא מדינתי כמוש בשטחה וממנה, להכתבת כללי משחק המובילים להיפוך היוצרות, באופן המקבע את פרדוקס "עוצמת החולשה מול חולשת העוצמה".

הגדרת הבעיה

כאמור, מאז השתלטות חמאס על רצועת עזה והתבססותו כשלטון בה, הפכה הרצועה לישות סמי־מדינתית. חמאס מיסד את כוחו הצבאי, שיפר משמעותית את התשתיות והיכולות הצבאיות שלו ופיתח יכולות ייצור עצמאיות של נשק רקטי, וזאת בנוסף להקמת תשתית תת־קרקעית של מנהרות תקיפה, שליטה, לחימה ואחסון. מאפייני תפקודה והתנהלותה של הישות המדינתית שהקים חמאס ברצועת עזה הם של מדינה כושלת, בה המאמץ העיקרי שמשקיע השלטון הוא בהישרדותו.⁵⁵ מאמץ זה בא לידי ביטוי בדיכוי מתמשך של האוכלוסייה, ובעיקר של מתנגדים, ובהיערכות מתמשכת להתמודדות עם איום חיצוני על השלטון, במקרה זה מצד מדינת ישראל.

השאלה אתה אנו מבקשים להתמודד במאמר זה מתייחסת ליכולתה של מדינת ישראל לקדם הקדחה של המרחב באופן המשרת את האינטרסים האסטרטגיים שלה, וזאת נוכח מציאות של עימות אסימטרי עם ישות סמי־מדינתית כושלת, הכופה עליה כללי פעולה שאינם מאפשרים מיצוי עוצמתה ויתרונה.

התשתית הרעיונית של הטיעון

הסכסוך בין ישראל לחמאס הוא סכסוך חברתי־דתי עיקש ומתמשך. עיקשותו והתמשכותו נובעים מההתכתשות האלימה בין הצדדים. מאפייני עוצמת האלימות ותדירותה מביאים להתשה הדדית מתמשכת ללא אופק סיום. עיקשותו של הסכסוך גם מנציחה את התשתית הפסיכולוגית⁵⁶ של הצדדים לו ויוצרת ריחוק ביניהם, באופן שאינו מאפשר קיום תנאים להסדרתו. הסכסוך בין ישראל לחמאס צולב ומשולב עם סכסוכים אחרים, עם זירות אחרות ועם שחקנים נוספים⁵⁷ והוא נגזרת של הסכסוך הישראלי־פלסטיני. הסכסוך בין ישראל לחמאס מושפע מסכסוכים אחרים וגם משפיע עליהם.

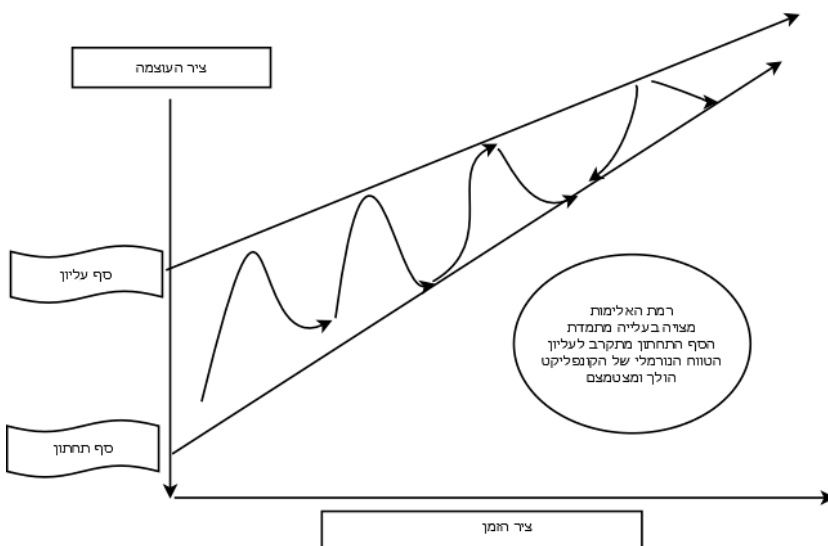
הסכסוך הישראלי־חמאסי הוא בעל מספר מישורים המתקיימים במקביל: יש לו ממדים משלימים ולעתים חופפים, שהבולטים בהם הם הצבאי, הפוליטי, האידיאולוגי, התרבותי, הדתי, הבין־לאומי והכלכלי. המרכזי והמשמעותי מכולם

הוא הממד הצבאי או ממד האלימות, והוא שתורם להתמשכותו של הסכסוך מבלי שסיומו נראה באופן.

לסכסוך בין ישראל לחמאס טווח תנודתיות "נורמלי" (NRR), שעל פני ציר הזמן יש לו סף עליון וסף תחתון של אלימות. כל אימת שנפרץ הסף העליון מופעלים כוחות במערכת האזורית והבין-לאומית לצורך הכלת העימות והשבתו לטווח ה"נורמליות". לחילופין, כל אימת שהעימות חוצה את סף האלימות התחתון פועלים כוחות מטרפדים (spoilers) מבית ומחוץ לצורך העלאת רמת האלימות והחזרת העימות לטווח ה"נורמליות" שלו.

רמת האלימות בסכסוך הישראלי-חמאסי והיקפה נמצאים בעלייה מתמדת על פני ציר הזמן בשל המאפיינים הצבאיים של העימות, ולפיכך ניתן להגדיר את הסכסוך כעימות אסימטרי בעצימות גבוהה. ניתוח מאפייניו של עימות זה בשנים האחרונות מצביע על כך שטווח היחסים ה"נורמלי" (NRR) של הסכסוך זו כמקשה אחת כלפי מעלה בערכי האלימות שלו ומשמר את התנודתיות ברמת האלימות בתוך טווח היחסים המתפתח. העלייה ברמת האלימות מתפתחת על פני ציר הזמן, והצדדים לעימות מסתגלים בהדרגה לרמת אלימות גבוהה יותר. לכאורה, באם לא יעשה דבר, ימשיך מבנה זה בהסלמתו כלפי מעלה. לפיכך, נדרש מהלך פרו-אקטיבי שיבלום את תנועת הטווח כלפי מעלה, וזאת באמצעות פעולה טרנספורמטיבית מפתיעה. הכרזת מלחמה, שלה יתרונות רבים (בצד חסרונות מסוימים), עשויה להתברר כפעולה טרנספורמטיבית כזו.

פיתוח של מודל ה-NRR, Azar (1985)

ישוב הסכסוך או ניהולו ברמת אלימות נמוכה יותר מחייבים טרנספורמציה שלו. כדי להבטיח טרנספורמציה מבנית, יש לפעול לשינוי מבנה הכוח ברצועת עזה. משמעותו של שינוי זה היא החלשת חמאס והרלוונטיות שלו כגורם פוליטי, באופן שיאפשר כניסת שחקן אחר (דוגמת הרשות הפלסטינית) לנעליו, כגורם שלטוני שיפעל לשיקום הרצועה ולעיצוב תשתית אפשרית ליישוב הסכסוך או למיתונו. החלשת חמאס אפשרית באמצעות פגיעה משמעותית ביכולותיו ובתשתיותיו הצבאיות. מכיוון שעוצמתו הפוליטית של הארגון כגורם שלטוני נגזרת מעוצמתו הצבאית, פגיעה בעוצמתו הצבאית תוביל בהכרח לפגיעה בעוצמתו הפוליטית. טרנספורמציה של הסכסוך בין ישראל לחמאס באמצעות הכרזת מלחמה עשויה להתברר כהפתעה בסיסית.⁵⁸ היא עשויה לשבש את תודעת חמאס מן היסוד (בדומה לשינוי מהמעלה השנייה – שינוי של המערכת). מהלך שובר שגרה מסוג זה עשוי להוביל להיפוך הדינמיקה ביחסי הצדדים, ולכן גם לטרנספורמציה של הסכסוך ולשינוי במגמת ההתפתחות של הטווח הנורמלי שלו.

תרומתה האפשרית של הכרזת מלחמה לטרנספורמציה של הסכסוך ולאפשרות יישובו

הכרזת מלחמה פורמלית מטילה אחריות משותפת על הרשויות, ללא כל עמימות. בנוסף לכך, הכרזת מלחמה מיידעת את האומה כולה על כך שחיי האזרחים עומדים להשתנות וכי הם עומדים לשאת בנטל כבד. יתרון חשוב של הכרזת המלחמה נובע מכך שהרשות המבצעת מקבלת באמצעות הכרזה זו את הסמכות (והלגיטימציה) הפוליטית והמוסרית לנהל מלחמה בשם העם ולהפעיל את הכוחות הצבאיים לפי שיקול דעתה. זאת ועוד, הכרזת מלחמה מובילה ליצירת הליך פרוצדורלי מחייב, שבעצם התרחשותו עשוי למנוע פתיחתן של מלחמות מיותרות:⁵⁹ עצם הכרזת מלחמה יכולה להוביל את הצד האחר לשינוי מדיניותו, ואז הופכת הכרזת המלחמה, למעשה, לסוג של הרתעה. הדבר נובע מהעובדה שהמדינה הראתה כי היא מוכנה לעשות כל שביכולתה וכי היא מקצה את כל המשאבים הנדרשים לכך ומשנה את סדרי העדיפויות שלה בהתאם.⁶⁰ דוגמה לכך אפשר למצוא בהכרזת המלחמה של נשיא ארצות הברית, ג'ורג' בוש, על הטרור בשנת 2001. הכרזת הנשיא בוש הציבה את הרף ואת הקווים האדומים של האינטרסים של ארצות הברית, וכן פירטה את האמצעים שישמשו אותה להגנה עליהם. הכרזת מלחמה ללא מימושה בשל שינוי מדיניות בצד השני מביאה, אפוא, לחיזוק פוטנציאל ההרתעה, ובה בעת מבטאת שינוי בעמדות ובאמונות. ניתן לראות בכך פועל יוצא של תהליך למידה או ביטוי לבשלות⁶¹ של ההנהגה. הכרזת מלחמה גם יוצרת אמינות, מסייעת לגיוס האומה לתמיכה במהלך, ולכן ניתן לראות בה "פעולה קולקטיבית". מכאן גם עוצמתה ויתרונה.

הכרזת מלחמה של ישראל על חמאס תאפשר:

- א. **ביטול ההיגיון הדואלי של לחימה תוך כדי המשך סיוע לשלטון חמאס.** בשלוש המערכות של ישראל עם חמאס ברצועת עזה (2008–2009, 2012, 2014) המשיכה מדינת ישראל להעביר לרצועה, הלכה למעשה, באמצעות אותו ארגון טרור, חומרי גלם, דלק, חשמל ומים, לצד סיוע הומניטרי. אלה שיפרו ומשפרים את יכולת העמידה של חמאס מול ישראל, מחלישים את ההתנגדות לו מבית ומאריכים את משך הלחימה.
- ב. **העברת הזירה מריכוזי אוכלוסייה לחזית מוגדרת.** האתגר הגדול הניצב כיום בפני צה"ל, בניגוד לאתגרים העומדים בפני צבאות מערביים אחרים, הוא מלחמה באויב המקריב את אנשיו שלו באופן מכוון, אכזרי וציני, בדרך המסייעת לו להציג את ישראל כמי שאינה בוחלת בהרג אזרחים תמימים.⁶² הכרזת מלחמה, מעצם הגדרתה, מטילה על היריב את האחריות להגדרת המרחבים האזרחיים כמרחבי לחימה, ואת האוכלוסייה האזרחית בה הוא משתמש – כמגן אנושי לשדה הקרב.
- ג. **הפסקת הממושכות וההתשה של הסכסוך.** מרכיב הזמן הוא קריטי, והתשה לאורך זמן חושפת את חסרונה היחסי של ישראל כמדינה מערבית מפותחת מול יריב שהוא ארגון טרור. עימותים אלימים ארוכים יביאו לדלדול כוחותיה של ישראל, להתשה אזרחית ופוליטית ולפגיעה באמון האזרחים במדינה. כאשר התמשכות העימות האלים תפגע במשק הישראלי ובמורל האזרחים, ייפגעו "האמון והקהרנטיות במשולש ממשלה-צבא-אזרחים".⁶³ זאת, להבדיל ממדינה או מישות שאינה דמוקרטית, בה פועל משטר שאינו נהנה מאמון בוחריו ואינו חש חבות או אחריות כלפיהם.
- ד. **לחימה במאפיינים שבהם יש לצה"ל יתרון מובהק.** רוב יחידות צה"ל נבנו והוכשרו למלחמה בעלת עצימות גבוהה ולתמרון, למרות שבפועל הן מוצאות את עצמן עוסקות בלחימה נגד טרור וגרילה כבר מאז שנת 1982.⁶⁴ לכן, באופן פרדוקסלי, דווקא מעבר ללחימה בעצימות גבוהה ובתמרון כתוצאה מהכרזת מלחמה יצמצם את הממד האסימטרי ויאפשר מימוש עוצמתו של צה"ל כצבא המדינתי.⁶⁵
- ה. **לגיטימציה למדיניות הלוחמה בטרור ולשימוש בכוח.** האיסורים על שימוש בכוח, או הגבלת המידתיות בחוק הבין-לאומי, חלים לרוב במצבי עימות ולא במלחמה. מדינה המצויה במלחמה רשאית לעשות כל שביכולתה כדי להגן על עצמה בכפוף להגבלות. מרחב הפעולה הצבאי ואפשרויות התמרון רחבים ביותר במקום בו הוכרזה מלחמה, כיוון שאז אנו מצויים במצב בו השימוש בכוח צפוי, מותר ואף מתחייב. כאשר היריב הלא מדינתי, חמאס, אינו מסוגל לנצח במלחמה אך מנצח כבר שנים בעימות אסימטרי, הכרזת מלחמה עליו

תהפוך את החיסרון ליתרון.⁶⁶ הכרזה כזו גם תאפשר למדינת ישראל להילחם תוך הפעלת לחץ על הצד השני, מבלי שתידרש לספק דלק, חשמל, מים, מצרכי מזון ומרפא במקביל ללחימה ולמאמץ של חמאס לפגוע באוכלוסייתה ובתשתיותיה. אמנם, כבר כיום ההספקה שמעבירה מדינת ישראל לרצועת עזה היא מצומצמת למינימום הנדרש מבחינה הומניטרית, ובג"ץ אף הכיר בצורך של ישראל להתחשב בנסיבות היוצרות סיכון לחיי אדם ככאלו המשפיעות על כמות ההספקה שתעבור לצד השני;⁶⁷ עם זאת, האפקט של הכרזת מלחמה הוא אחר, שכן הכרזה כזאת מאפשרת הפעלת לחץ ממשי ואפקטיבי על אוכלוסיית היריב.

1. **מיקוד השיח בין הדרג מדיני והדרג הצבאי ושכלולו.** הכרזת מלחמה תחייב שכלול השיח האסטרטגי בין הדרגים המדיני והצבאי על המטרה המדינית⁶⁸ שממנו תיגזר המשימה הצבאית ועל הדרכים להשיגה, כלומר – היחס בין המטרה ובין האמצעים להשגתה.⁶⁹ יתרה מכך, אם נקבל את קביעתו של יהושפט הרכבי לגבי שימוש בדיפלומטיה ואסטרטגיה כשתי צורות פעולה המשלימות אחת את זולתה,⁷⁰ על ממשלת ישראל ליצור "ניגודיות משלימה" כלפי חמאס, ו"לאזן בין אסטרטגיה צבאית כוחנית, או מהלומה צבאית קשה לחמאס, לבין אסטרטגיה מדינית-דיפלומטית".⁷¹
2. **קביעת כללי משחק.** עד כה קבע חמאס את כללי המשחק בסכסוך עם ישראל ואפיין את אופי המלחמה עבודה (טרור והתשה). הכרזת מלחמה תגדיל את הסיכוי לכך שישראל תשיב את השליטה לידיה ותמצה את יתרונותיה: "צד אשר יכפה את סוג המלחמה שהוא נבנה לה יוכל לפעול ביעילות למימוש ייעודו, ואילו הצד השני יהיה פחות רלוונטי מלכתחילה".⁷²
3. **הכפפת המאבק בין הצדדים לדיני המלחמה.** חמאס מודע לעובדה שישראל ויתר צבאות המערב כפופים לדין הבין-לאומי, ולכן הוא עושה כל שביכולתו כדי לנצל את מה שנתפס כחולשה הגדולה ביותר של אויבו. ההנחה הבסיסית לפעולתו של חמאס היא שצבאות מערביים יפעלו לרוב בהתאם לדיני המלחמה, ולכן הוא עסוק במדיניות מכוונת של פעילות מחוץ לדינים אלה. זהו למעשה בסיס הדוקטרינה המבצעית של הארגון.⁷³ הכרזת מלחמה תכפיף את העימות לדיני המלחמה, שם יש יתרון פוטנציאלי לשחקן המדינתי, במקרה זה ישראל. עד כאן עמדנו על היתרונות המשמעותיים של הכרזת מלחמה, אך לא עסקנו בחסרונותיה. אנו ערים לחסרונות הגלומים בה, ובמיוחד להשלכות הכלכליות הכבדות שלה, בין השאר כתוצאה מתשלומי פיצויים נלווים;⁷⁴ איננו מתעלמים מהם, אך קצרה היריעה מלעסוק בהם במסגרת זו.⁷⁵

סיכום ומסקנות

מאמר זה ביקש לבחון האם הכרזת מלחמה יכולה להיות כלי לטרנספורמציה מבנית וקונטקסטואלית של הסכסוך העיקש והמתמשך בין ישראל לחמאס. שלושת הסבבים האלימים בין הצדדים מאז שנת 2008 לא הביאו את מדינת ישראל למיצוב אסטרטגי נוח ורצוי והתבררו כתנודות ספירליות בטווח ה"נורמליות" (NRR) של הסכסוך ביניהם, תוך קיבוע מגמה של עלייה בערך האלימות של הטווח. ישראל כלואה למעשה במציאות של עימות אסימטרי עם עוצמות גוברות של אלימות, שבו מצליח חמאס לקבע את פרדוקס העוצמה באופן שהופך את עוצמתה של ישראל לחולשה ואת חולשת הארגון לעוצמה. שינוי המציאות אליה נקלעה מדינת ישראל מצריך ביצוע פעולה פרו־אקטיבית שתהפוך להפתעה בסיסית כלפי חמאס, כך שיהיה בה כדי לכפות טרנספורמציה של הסכסוך ושינוי של המערכת.

ניסיון לבחון את תרומתה האפשרית של הכרזת מלחמה לטרנספורמציה של המבנה האסימטרי של הסכסוך באופן שיאפשר מקסום יתרונותיה של ישראל על פני חמאס, הביא אותנו לבחור בהרחבת ההגדרה המשפטית ובהתייחסות להכרזת המלחמה גם כאל טקס מעבר, שיש בו כדי לשנות תודעה ולעצב כללי משחק חדשים. השילוב בין ארבעה עולמות ידע שונים – המשפט הבין־לאומי, יישוב סכסוכים, אנתרופולוגיה ואסטרטגיה – מאפשר מיצוב מחדש של העימות האסימטרי בין ישראל לחמאס והתבוננות אחרת על אפשרויות ההתמודדות של השחקן המדינתי עם השחקן הלא מדינתי.

לצד החסרונות והבעייתיות שבהכרזת מלחמה, הצבענו על האפשרות שיש בה להיפוך המציאות ולאימוץ גישה פרו־אקטיבית, באופן שיש בו כדי לשמוט יתרונות מסוימים של השחקן הלא מדינתי הפועל בעימות אסימטרי. האמור מנוגד אמנם להיגיון האסטרטגי שהכווין את העשייה המדינית ואת המדיניות הישראלית כלפי חמאס עד כה, אך יש בו היגיון משלו. ההיגיון החלופי שמציע מאמר זה נשען על ההנחה שצמצום הממד האסימטרי בין שני הצדדים יקל על הכרעה בסכסוך במובן של החלשת הרלוונטיות והעוצמה הפוליטית של חמאס כגורם שלטוני, יסייע לשינוי מבנה הסכסוך במושגי יישוב סכסוכים, ויאפשר הכשרת התנאים להחלפתו של חמאס על ידי שחקן אחר, דוגמת הרשות הפלסטינית.

ניתוח המשמעויות במאמר זה הוא תיאורטי במהותו, בהיעדר מקרה קיים של הכרזת מלחמה. עם זאת, יש בניתוח זה, להערכתנו, כדי לאתגר את החשיבה, להעשיר את סל הכלים ליצירת טרנספורמציה של הסכסוך בין ישראל לחמאס, ולהניח תשתית להסדרת המערכת במובן של ניהול הסכסוך ברמת אלימות נמוכה יותר, ואולי אף סיומו או יישובו.

הערות

- 1 גיורא איילנד, "במלחמה כמו במלחמה", **ידיעות אחרונות**, 4 באוגוסט 2014.
- 2 Colin Clark, "Obama To World: We're Back", *Breaking Defense*, September 12, 2014, http://breakingdefense.com/2014/09/obama-to-world-were-back/?utm_source=Breaking+Defense&utm_campaign=60f34e7ab4-RSS_EMAIL_CAMPAIGN&utm_medium=email&utm_term=0_4368933672-60f34e7ab4-408029065.
- 3 אלוף (מיל') ישראל זיו, למשל, סבור כי מדובר במלחמה. כך עולה מנאומו בכנס "מבצע צוק איתן – לקחים צבאיים ומדיניים", שנערך ב-29 בספטמבר 2014 במרכז בגין-סאדאת באוניברסיטת בראיילן.
- 4 ראו למשל: Richard Behar, "The Media Intifada: Bad Math, Ugly Truths about New: York Times in Israel-Hamas War", *Forbes*, August 21, 2014, <http://www.forbes.com/sites/richardbehar/2014/08/21/the-media-intifada-bad-math-ugly-truths-about-new-york-times-in-israel-hamas-war>; Efraim Karsh, *Hamas War Tactics: Attacks from Civilian Centers, Military - Strategic Information Section, Planning Directory, Israel Defense Force Palestinian Suffering Used to Demonize Israel*, a lecture at The Begin Sadat Center For Strategic Studies, Bar Ilan University, July 23, 2014.
- 5 ביולי 2007 הוביל שר הביטחון דאז, אהוד ברק, את הקבינט המדיני-ביטחוני להכריז על חמאס כישות ביטחונית עוינת במטרה לנסות ולשנות את כללי המשחק בעימות אתו. אלא שהכרזה זו לא הייתה משפטית ובוודאי לא הכרזה מלחמה. מעבר לכך, מאז ההכרזה התנהלו שורה של מבצעים ברצועת עזה, במהלכם לא השתנו כללי המשחק בצורה משמעותית, ובוודאי שלא דמו לכללי משחק אפשריים מכוח הכרזה מלחמה.
- 6 John P. Lederach, "Conflict Transformation", in: *Beyond Intractability*, eds. Guy Burgess & Heidi Burgess (Boulder: University of Colorado, Conflict Research Consortium, 2003), <http://www.beyondintractability.org/essay/transformation/>
- 7 להרחבה ראו: קובי מיכאל, "פירוז הרצועה – האם יעד אפשרי או חלום באספמיה?" בתוך: **"צוק איתן" השלכות ולקחים**, ענת קורץ ושלמה ברום, עורכים (תל אביב: המכון למחקרי ביטחון לאומי, נובמבר 2014), עמ' 65–70.
- 8 ראו גם דבריו של אלוף (מיל') יאיר נוה בראיון ראשון על "צוק איתן" ועל ההתנהלות המקצועית בצה"ל: "אני חושב שהייתה תפיסה מדינית חדשה שהצבא לא התאים את התוכנית והמלאים אליה, ולא את ה'סטייט אוף מיינד' שלו. מה שקרה בפועל הפוך מאיך שהצבא התכוון בשנים האחרונות. תוך כדי המבצע אמרו, בעצם, שאנחנו הולכים למלחמת התשה... אם אתה רוצה לשנות באופן דרמטי כל כך את תפיסת ההפעלה של הצבא, אתה צריך לעשות בשביל זה דיונים מסודרים בממשלה, להחליט מה המשמעויות הנגזרות ולהיערך בהתאם, ולא להגיע בהפתעה למערכה של חמישים יום", עמיר רפפורט, *ISRAELDEFENSE*, 8 בינואר 2015, <http://www.israeldefense.co.il/he/content/%D7%A8-%D7%99%D7%90%D7%99%D7%A0%D7%95%D7%94-%D7%91%D7%A8%D7%99%D7%90%D7%99%D7%95%D7%9F-%D7%A8%D7%90%D7%A9%D7%95%D7%9F-%D7%A2%D7%9C-%D7%A6%D7%95%D7%A7-%D7%90%D7%99%D7%AA%D7%9F-%D7%95%D7%94%D7%94%D7%AA%D7%A0%D7%94%D7%9C%D7%95%D7%AA-%D7%94%D7%9E%D7%A7%D7%A6%D7%95%D7%A2%D7%99%D7%AA-%D7%91%D7%A6%D7%94%D7%9C>.

- 9 פאול ואצלאווויק, ג'ון ויקלנד וריצ'רד פיש, **שינוי – עקרונות של יצירת בעיות ופתרון** (תל אביב: ספריית הפועלים, 1979).
- 10 Kobi Michael, "Limitations of Strategic Maneuver: The Israeli Case", *Infinity Journal* 1(4), 2011, pp. 12-16.
- 11 ברצוננו להודות לאל"ם (מיל) פנינה שרביט ברוך, מומחית למשפט בין-לאומי וחוקרת בכירה במכון למחקרי ביטחון לאומי, על הערותיה והארותיה לחלק זה של המאמר.
- 12 Jennifer K. Elsea & Richard F. Grimmett, *Declarations of War and Authorizations for the Use of Military Force: Historical Background and Legal Implications* (Washington D.C.: Congressional Research Service, March 17, 2011).
- 13 יהושפט הרכבי, **מלחמה ואסטרטגיה** (תל אביב: הוצאת מערכות, 1990).
- 14 יודגש כי קיים הבדל בין הכרות מלחמה ובין שימוש בכוח. במסגרת מאמר זה אנו מבקשים לבחון את האספקט הטרונספורמטיבי של הכרות המלחמה עצמה, ולא את האספקט הטרונספורמטיבי של השימוש בכוח. עם זאת, אנו נדרשים לבחינת הממד המשפטי של פעולת הכרות המלחמה, שכן הבסיס לעריכתה הוא משפטי. על ממד זה אנו מוסיפים את הממד האנתרופולוגי ועורכים בחינה של הכרות מלחמה כאסטרטגיה אפשרית.
- 15 United Nations, *Charter of the United Nations*, October 24, 1945, I UNTS XVI, <http://www.un.org/en/documents/charter/>; ראו גם: רובי סייבל, "החוק הבינלאומי במבחן המבצע בעזה", **עדכן אסטרטגי**, 11(4), 2009, עמ' 22–25.
- 16 יש מי שמכירים בזכות לשימוש בכוח מסיבות נוספות. להרחבה בסוגיה זו ראו: פנינה שרביט ברוך וברנדון ווינשטוק, "השימוש בנשק כימי נגד אזרחי סוריה – האם מצדיק התערבות כוחנית?", **משפט וביטחון לאומי – סוגיות נבחרות**, מזכר 133, המכון למחקרי ביטחון לאומי, מארס 2014, עמ' 9–24, <http://d26e8pvoto2x3r.cloudfront.net/uploadImages/systemFiles/memo133989466909.pdf>
- 17 *Laws of War: Opening of Hostilities* (Hague III), October 18, 1907, entered into Force: January 26, 1910, http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague03.asp
- 18 *Kellogg-Briand Peace Pact* (Treaty Providing for the Renunciation of War As an Instrument of National Policy, 46 Stat. 2343 (1929); TS 796; 2 Bevans 732) and the Charter of the United Nations: שתי האמנות קובעות איסור שימוש במלחמה כחלק ממדיניות לאומית. המדינות שהן צד לאמנה מתחייבות ליישב סכסוכים בדרכי שלום בלבד. אמנות אלו הן הצעד הראשון לשלילת הלגיטימיות של שימוש בכוח. עו"ד דניאל רייזנר מחמיר עוד יותר. לדעתו, אמנות אלו הפכו את הכרות המלחמה לבלתי חוקית (בראיון שערכה אילנה קוורטין עם עו"ד רייזנר במסגרת עבודת הדוקטורט שלה, במשרדו בתל אביב ב-11 בדצמבר 2011).
- 19 Elsea & Grimmett, *Declarations of War and Authorizations for the Use of Military Force: Historical Background and Legal Implications*, p. 2.
- 20 להרחבה נוספת על דיני מלחמה ראו: David P. Cavalieri, *The Law of War: Can 20th Century Standards Apply to the Global War on Terrorism?* (Kansas: Combat Studies Institute Press, 2005); "החוק הבינלאומי במבחן המבצע בעזה", עמ' 22–25; הרכבי, **מלחמה ואסטרטגיה**; רפאל ביטון, "דיני המלחמה כמסגרת כוללת להסדרת הריגה מוסדית", **משפט וצבא י"ט**, תשס"ז, עמ' 245–323.
- 21 חוק יסוד: הממשלה, פורסם בספר החוקים ס"ה תשס"א מס' 1780 מיום 18 במארס 2001, עמ' 158, (ה"ח תשנ"ט מס' 2756, עמ' 72).

- 22 ביולי 2006, לאחר תקיפת ארגון חזבאללה בשטח ישראל, הגיש חבר הכנסת יוסי ביילין עתירה לבג"ץ נגד ראש הממשלה וממשלת ישראל למתן צו על תנאי שיחייב את הממשלה להכריז מלחמה בלבנון (בג"ץ 6204/06, 6235/06, 6274/06, **יוסי ביילין ואחרים נ' ראש הממשלה ואחרים**, court.gov.il). לטענת ביילין, ממשלת ישראל פעלה שלא כדין בכך שלא קיבלה החלטה לפתוח במלחמה על פי סעיף 40(א) לחוק יסוד: הממשלה, על אף שהייתה מצויה, הלכה למעשה, במצב מלחמה. עתירתו נדחתה. השופטת ביניש הבהירה בפסיקתה, בין השאר, כי לא קמה העילה להכרזה על פתיחה במלחמה לצורך החוק. היא גם הדגישה כי תנאי סעיף 40(א) לחוק יסוד: הממשלה התקיימו במלואם וכי הועברה הודעה לוועדת החוץ והביטחון של הכנסת, ולאחר מכן למליאת הכנסת, כנדרש בחוק. עוד ציינה השופטת ביניש כי תקנות לשעת חירום שהותקנו מכוח המצב מטפלות באפשרות לפצות את התושבים, וכי אין הכרח להכריז מלחמה כדי לטפל בזכאותם.
- 23 ג'ון ל' אוסטין, **איך עושים דברים עם מילים** (תל אביב: רסלינג, 2006).
- 24 יואב קני, "הכרזה", **מפתח** 1, 2010, עמ' 21-33.
- 25 ויקטור טרנר, **התהליך הטקסי: מבנה ואנטי-מבנה** (תל אביב: רסלינג, 2004), עמ' 87.
- 26 **שם**, עמ' 152.
- 27 Don Handelman, *Models and Mirrors: Towards an Anthropology of Public Events* (New York, USA & Oxford, UK: Berghahn Books, 1990), pp. 1-132.
- 28 **שם**, עמ' 11.
- 29 **שם**, עמ' 12.
- 30 ההוצאה לאור של כתב העת *Journal of Conflict Resolution* בשנת 1957 מסמלת את ייסודו של התחום.
- 31 להרחבה בנושא הגישות הקיימות לניהול ויישוב הסכסוכים ראו:
Robert A. LeVine & Donald T. Campbell, *Ethnocentrism: Theories of Conflict, Ethnic Attitudes and Group Behavior* (New York: Wiley, 1972).
- 32 Johannes Botes, "Conflict Transformation: A Debate over Semantics or a Crucial Shift in the Theory and Practice of Peace and Conflict Studies?" *The International Journal of Peace Studies* 8(2) (2003), http://www.gmu.edu/programs/icar/ijps/vol8_2/botes.htm; Lederach, "Conflict Transformation
- 33 "The old paradigm of conflict resolution is clearly being revised, if not in the process of being replaced" (Botes, "Conflict Transformation: A Debate Over Semantics or a Crucial Shift in the Theory and Practice of Peace and Conflict Studies?").
- 34 "Introduction to Conflict Resolution: Concepts and Definitions", in: Oliver Ramsbotham, Tom Woodhouse & Hugh Miall, *Contemporary Conflict Resolution: The Prevention, Management and Transformation of Deadly Conflicts*, 2nd ed. (Cambridge: Polity Press, 2005), pp. 3-31.
- 35 Botes, "Conflict Transformation: A Debate over Semantics or a Crucial Shift in the Theory and Practice of Peace and Conflict Studies?".
- 36 **שם**.
- 37 Lederach, "Conflict Transformation".
- 38 Louis Kriesberg, "Conflict Transformation", in: *Encyclopedia of Violence, Peace and Conflict*, 2nd ed., 2008, p. 407.
- 39 Botes, "Conflict Transformation: A Debate Over Semantics or a Crucial Shift in the Theory and Practice of Peace and Conflict Studies?".

- Raimo Väyrynen, in: Botes, "Conflict Transformation: A Debate Over Semantics or a Crucial Shift in the Theory and Practice of Peace and Conflict Studies?"; Ramsbotham, Woodhouse & Miall, *Contemporary Conflict Resolution: The Prevention, Management and Transformation of Deadly Conflicts*, p. 205. 40
- Edward E. Azar, Paul Jureidini & Ronald McLaurin, "Protracted Social Conflict: Theory and Practice in the Middle East", *Journal of Palestine Studies*, 8(1), 1978, pp. 41-60. 41
- שם. 42
- הכלי מציג ציר שנע בין שיתוף פעולה ובין אלימות בעוצמה גבוהה (ציר ה-Y), במקביל לציר הזמן (ציר ה-X). אזאר טוען שניתן למקם כל סכסוך בגרף זה בתוך מה שהוא מגדיר "הטווח הנורמלי" של הסכסוך (על אף הפרדוקס). לדידו, סכסוכים שמתמשכים זמן רב ואינם פתירים נוטים להיות תנודתיים, ולכן שואפים לצאת מ"הטווח הנורמלי". עם זאת, כל יציאה מטווח זה תפגוש מנגנונים (מעין "שומרי סף") שתפקידם הוא להבטיח שהסכסוך יחזור לטווח ה"נורמלי" שלו. פירושו של דבר הוא שסטייה מהטווח (על ציר ה-Y) לכיוון הסלמה מעוררת בתורה סכנה אזורית, ואולי גם פגיעה באינטרסים של שחקנים בזירה הבין-לאומית, אך בכל מקרה מערערת את המערכת הבין-לאומית ולכן מולידה התערבות של המערך הבין-לאומי, שמחזירה את הסכסוך ל"טווח הנורמלי". מן הצד השני של הטווח, כל סטייה (על ציר ה-Y) לכיוון של שיתוף פעולה פוגשת לחץ מהמערך החברתי האמון על שמירת הסולידריות הלאומית והזהות החברתית המשותפת, שאינן מאפשרות שיתוף פעולה. 43
- Kobi Michael, "Who Really Dictates what an Existential Threat Is", *The Journal of Strategic Studies*, 32(5), 2009, pp. 687-713. 44
- Klaus, J. Gentzel & Torsten Schwinghammer, *Warfare since the Second World War* (New Jersey: Transaction Publishers, 2000). 45
- חנן שי, "האתגר האינטלקטואלי במאבק נגד טרור פצצות אדם וטרור בלתי אנושי אחר", בתוך: **פצצה מתקתקת**, חגי גולן ושאל שי, עורכים (תל אביב: הוצאת מערכות, 2006), עמ' 167-177. 46
- "אסטרטגיה של התשה" מוגדרת כדרך פעולה צבאית בעלת מטרת מדיניות, שתפקידה הוא לשחוק הדרגתית את כושר הלחימה ומטרתה היא למנוע את האויב מלהכריע צבאית. הצד הנחות בעוצמתו יעשה כל מאמץ למשוך את העימות לאורך זמן, תוך רצון להקזיז דם, יצירת דה-לגיטימציה לצד החזק ושימוש מסיבי בלוחמה פסיכולוגית באמצעות התקשורת כדי לגרום להוגעה ולשחיקה מצטברות (בין "הכרעה" ל"ניצחון"), עיונים בביטחון לאומי, גיליון 2, יולי 2001, המרכז לחקר הביטחון הלאומי, אוניברסיטת חיפה, והמכללה לביטחון לאומי). 47
- שי, "האתגר האינטלקטואלי במאבק נגד טרור פצצות אדם וטרור בלתי אנושי אחר". 48
- Ramsbotham, Woodhouse & Miall, "Introduction to Conflict Resolution: Concepts and Definitions", in: *Contemporary Conflict Resolution: The Prevention, Management and Transformation of Deadly Conflicts*. 49
- Ilana Kwartin & Kobi Michael, "Declaration of: במאמר: מקרה הבוחן תואר בהרחבה במאמר: War – Between a Ceremony and a Strategy: The Case of Israel and Hamas in the Gaza Strip", *Journal of Politics and Law*, Vol. 6, No. 3, 2013, pp. 198-208. 50
- למרות שרצועת עזה אינה מוכרת כמדינה, מתקיימים בה ארבעת המאפיינים של אמנת מונטווידאו משנת 1931, המגדירים מדינה: טריטוריה מוגדרת, אוכלוסייה, שלטון ומדיניות חוץ עצמאית. מעבר לאלה, לשלטון חמאס ברצועת עזה גם יש כוח צבאי מאורגן וחמוש, לצד מנגנוני שיטור ואכיפה. ראו: *Montevideo Convention on the* 51

- Rights and Duties of States*, signed at Montevideo, 26 December 1933, Entered in to Force 26 December 1934, LNTS 19; 49 Stat 3097, 165
<http://ilsa.org/jessup/jessup15/Montevideo%20Convention.pdf>
- Robert I. Rotberg, "Failed States in a World of Terror", *Foreign Affairs*, July/August 2002, <http://www.foreignaffairs.com/articles/58046/robert-i-rotberg/failed-states-in-a-world-of-terror>. 52
- David Reilly, "The Two-Level Game of Failing States: Internal and External Sources of State Failure", *Journal of Conflict Studies*, Vol. 28, 2008, p. 17. 53
- דיוויד ריילי מצטט במאמרו הנ"ל את אסטרטגיית הביטחון הלאומית אל ארצות הברית לשנת 2002, <http://www.whitehouse.gov/administration/eop/nsc/>, 2002. 54
- Reilly, "The Two-Level Game of Failing States: Internal and External Sources of State Failure", p. 17. 55
- דניאל ברטל, "התשתית הפסיכולוגית-חברתית של סכסוכים בלתי נשלטים: המגשה", בתוך: לחיות עם הסכסוך: ניתוח פסיכולוגי-חברתי של החברה בישראל, דניאל ברטל, עורך (ירושלים: הוצאת כרמל, 2007), עמ' 24-52. 56
- Louis Kriesberg, "Interlocking Conflicts in the Middle East," *Research in Social Movements, Conflicts and Change*, vol. 3 (1980), pp. 99-119. 57
- צבי לניר, ההפתעה הבסיסית – מודיעין במשבר (תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 1983). 58
- Gregory J. Sidak, "To Declare War", *Duke Law Journal*, 41, 1991, pp. 27-121, <http://scholarship.law.duke.edu/dlj/vol41/iss1/2>. 59
- שם. 60
- William I. Zartman, *Ripe for Resolution* (New York: Oxford University Press, 1985/1989). 61
- Richard Kemp, *International Law and Military Operations in Practice*, Paper presented at the Joint International Conference on Hamas, the Gaza War and Accountability under International Law, Center for Public Affairs, Jerusalem, July 2009. 62
- רון טירה, המאבק על טבע המלחמה: מקלאוזביץ' לסקיפיו אפריקנוס ואונאר סאדאת, ועד לאויב המדינתי שהסתגל למלחמה נגד ה-RMA (תל אביב: המכון למחקרי ביטחון לאומי), 2008, מזכר 96, עמ' 68. 63
- בועז זלמנוביץ, "היחידה הטקטית ללחימה בעימות המוגבל, הרעיון, תהליך הבחינה והניסויים", מערכות, 405, 2006, עמ' 28-33. 64
- ארז וינר, "הלחימה בטרור: במגע ישיר או בלחימה מנגד?", מערכות, 406, 2006, עמ' 27-22. 65
- "Armed opposition groups are not able to win a direct confrontation with the regular armed forces because they lack firepower, but they can win small local engagements, keep large numbers of regular forces tied up and, perhaps, prevent control by the armed forces of the whole territory" (A.P.V. Rogers, "Unequal Combat and the Law of War", *Yearbook of International and Humanitarian Law*, 7, 2004, pp 3-34). 66
- ראו עמדת המדינה ואישורה על ידי בג"ץ בבג"ץ 9132/07 אלבסיוני ואח' נ' ראש הממשלה ואח' ובבג"ץ 4258/08 גישה ואח' נגד שר הביטחון. 67
- ראו התייחסותו של סגן הרמטכ"ל לשעבר, אלוף (מיל") יאיר נוה, להיבט זה בהערת שוליים 9. 68
- The Joint Operation Environment (JOE), Distribution Statement A*, February 18, 2010, <http://fas.org/man/eprint/joe2010.pdf> 69

- 70 הרכבי, **מלחמה ואסטרטגיה**.
- 71 קובי מיכאל, "חולשת המדינאות: מי באמת מעצב את אסטרטגיות הביטחון והשלום של ישראל ומדוע?", בתוך אפרים לביא (עורך), **השלכות על קבלת החלטות בנושאי ביטחון ושלום**, מרכז שטינמן למחקרי שלום, אוניברסיטת תל-אביב, 2011, עמ' 45-50.
- 72 טירה, **המאבק על טבע המלחמה: מקלאוזביץ' לסקיפיו אפריקנוס ואנואר סאדאת, ועד לאויב המדינתי שהסתגל למלחמה נגד ה-RMA**, עמ' 68.
- 73 Kemp, *International Law and Military Operations in Practice*.
- 74 מוטי בסוק, "המדינה אינה מכריזה על המבצע בעזה כ'מלחמה' – וחוסכת מיליארדי שקלים", **דה-מרקר**, 30 ביולי 2014, <http://www.themarker.com/news/1.2391648>.
- 75 בין החסרונות של הכרזת מלחמה: (1) חוסר רלוונטיות במישור המדיני, כמו גם במישור המשפטי, מעצם נדירות השימוש בה. (2) הכרזת מלחמה עלולה להוביל לפילוג פנימי או לפאניקה רבתי, ולאזן דווקא להידוק השורות ולפטריוטיות בקרב הציבור מבית. (3) הכרזת מלחמה על ארגון טרור כמוה כהענקת לגיטימציה לגוף שמוגדר ומוכר ככזה. (4) חשש שהכרזת מלחמה פורמלית תביא למלחמה בפועל, שאחת מתוצאותיה במקרה הישראלי-חמאסי היא הכרעת חמאס וחזרתה של מדינת ישראל לשליטה אפקטיבית ברצועת עזה, כולל קבלת אחריות על האוכלוסייה האזרחית שם. להרחבה נוספת בעניין זה ראו: Kwartin & Michael, "Declaration of War – Between a Ceremony and a Strategy: The Case of Israel and Hamas in the Gaza Strip", pp. 198-208.